

OMRÅDEPLAN
FOR SETERDALENE I BUDALEN,
MIDTRE GAULDAL KOMMUNE
Sør-Trøndelag

ETT AV DE FORESLÅTTE
”UTVALGTE KULTURLANDSKAP I
JORDBRUKET”

Utarbeidet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag
Oktober 2008

1. Innledning.....
2. Forvaltningsplan.....
2.1 Innledning.....
2.2 Områdebeskrivelse
2.3 utfordringer.....
2.4 Visjon/mål
2.5 Skjøtsel og vedlikehold – tiltak
2.6 Lovverk – status og tiltak
2.7 Tiltak – evt. næringsutvikling
2.8 Kostnadsoverslag og finansiering
3. Skjøtselsplaner – biologisk mangfold
3.1 Områdebeskrivelse
3.2 Mål med skjøtselsplanen
3.3 Metoder ved registrering
3.4 Tiltak, restaurering og skjøtsel
3.5 Oppfølging og rapportering.....
4. Skjøtsels-, restaurerings- og vedlikeholdsplaner – kulturminner.....
4.1 Innholdet i planene
4.2 Automatisk freda arkeologiske kulturminner.....
4.3 Andre kulturminner som ikke er bygninger
4.4 Bygninger

1. Innledning

Nasjonale myndigheter har bestemt at *”spesielt verdifulle kulturlandskap skal vere dokumenterte og fått ein særskilt forvaltning innan 2010”*. Med dette som bakgrunn, er det bestemt at det i første omgang skal velges ut ca 20 kulturlandskap i Norge som det skal settes inn ekstra ressurser på, - i utgangspunktet ett område i hvert fylke. Utvalget skal vise noe av bredden og variasjonen i kulturlandskapet i Norge.

Retningslinjer og kriterier for utvalget av kulturlandskap er nærmere beskrevet i rapporten *”Utvalgte kulturlandskap i jordbruket”*, 1. juli 2007. Rapporten er utarbeidet av Statens landbruksforvaltning, Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren. Statens landbruksforvaltning har hovedansvaret for prosjektet, og oppdraget er sendt videre til Fylkesmannen i alle fylker v/landbruksavdelingen.

I rapport nr.6, 1994, *”Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag”* (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, miljøvern avdelingen), er seterdalene i Buas dalføre og Endalen gitt prioritet nr1. Begrunnelsen er: *”Representativ seterdal for Gauldalsområdet, ”tradisjonelle” driftsformer, mosaikk av gamle kulturmarker, tradisjonelle kulturmiljøer. Blåola er et særpreget gammelt slåttemråde med tallrike høyløer”*.

Den planen som legges fram her, skal beskrive det arbeidet og de utfordringene som dukker opp i forbindelse med at Seterdalene i Budalen er valgt ut som et *”Utvalgt kulturlandskap i jordbruket”* i Sør-Trøndelag.

I 1999 ble det utarbeidet en *”Forvaltnings- og skjøtselsplan for seterdalene i Budalen”*. I forordet til planen, står det at *”Vi mener at planen vil bli et nyttig redskap for direktoratene, lokale forvaltningsorganer og den enkelte grunneier og rettighetshaver i området”*. Forvaltnings- og skjøtselsplanen har allerede blitt mye brukt i forbindelse med lokale tiltak, men vil også være et svært viktig utgangspunkt og hjelpemiddel i forbindelse med *”Utvalgte kulturlandskap i jordbruket.”*

I seterdalene i Budalen er det mange involverte parter. *”Forvaltningsregimet”* består av Statsskog (som den største grunneieren), Fjellstyre og Allmenningsstyre, samt kommunen som forvaltningsmyndighet. Alle tiltak som skal gjøres i seterdalene, må utføres i samsvar med de lover og regler som gjelder i området.

Informasjon om *”Utvalgte kulturlandskap”* er gitt gjennom deltakelse på *”setersmak”*- arrangementet på Museumssetra i juli med påfølgende omtale i pressen. Det er også foretatt flere befaringer i Budal i nært samarbeid med Midtre Gauldal kommune, samt møte med organisasjoner tilknyttet landbruksnæringa.

I Synnerdalen

2. Forvaltningsplan

2.1 Innledning

Denne planen er ment som et hjelpemiddel for kommune, eiere/brukere/rettighetshavere, næringsorganisasjoner, frivillige organisasjoner, forsøksringer m.fl. som måtte ha interesser innenfor det utvalgte kulturlandskapet.

Det utvalgte kulturlandskapet i Sør-Trøndelag, "Seterdalene i Budalen" ble valgt ut ifra de gitte kriteriene i oppdragsbrevet fra Statens Landbruksforvaltning. Disse kriteriene var:

- Helhetlig landskap
- Kontinuitet og tidsdybde
- Representativitet eller særpreg
- Formidlingsverdi

I brevet fra Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, dat 16. april 2008, er det gitt en faglig begrunnelse for at området ble valgt, med utgangspunkt i de fire kriteriene.

"Forvaltnings- og skjøtselsplan for seterdalene i Budalen" som ble lagt fram i 1999 var resultatet av et eget prosjekt finansiert av Fylkesmannen, Fylkeskommunen og Midtre Gauldal kommune. Forvaltnings- og skjøtselsplanen vil i stor grad danne grunnlaget for det videre arbeidet med "Utvalgte kulturlandskap". Planen ligger vedlagt.

I rapporten "oppfølging av Særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag" (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 2006, Avd for landbruk og bygdeutvikling), er det også gitt beskrivelser av områder innenfor det utvalgte kulturlandskapet. I tillegg er det gitt råd om tiltak og skjøtsel.

De økonomiske midlene som følger med "Utvalgte-kulturlandskap-statusen" gir en glimrende anledning til å få satt mer av planene om tiltak og skjøtsel ut i livet.

Selv om landskapet i seg selv, og tradisjonene knyttet til det, er en stor verdi, er det ingen selvfølge at dette opprettholdes. Alt er avhengig av personene som forvalter området. I Budalen er det stor oppmerksomhet rettet mot verdiene i historie og kulturlandskap, og det er krefter i gang på mange områder for å ta vare på, bevisstgjøre omkring, og utvikle mulighetene. Dette vises blant annet gjennom at Budalen er ei "Optimistbygd", de er med i "Blilyst-prosjektet", og det har vært arrangert "Framtidsverksted" med utgangspunkt i at "*Sammen gjør vi Budalen best*". Dessuten er det et svært aktivt organisasjonsliv i Budalen. Samhold og dugnadsånden står sterkt. "Storbekkeøya museumsseter" kan stå som et eksempel på dette. Bygningene er flyttet dit og satt opp på dugnad, og den videre drifta har også foregått slik. De siste to åra har det vært arrangert "setersmak" der, den andre helga i juli. Dette er et stort arrangement som samlet ca 650 personer i 2008.

2.2 Områdebeskrivelse

Seterdalene i Budalen ligger i Midtre Gauldal kommune. I "Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag" (Rapport 5/96 fra Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Miljøvern avdelingen), er "Seterdalene i Buas dalføre" og "Endalen" begge i kategorien "Representative/typiske landskap" og plassert i klasse 1 mht verdi. I denne sammenhengen vil vi bruke betegnelsen "Seterdalene i Budalen", siden Budalen blir brukt om hele dette området. Seterdalene ligger ca 600-900 m.o.h.

Det bor ca 500 innbyggere i tilknytning til seterdalene i Budalen. Innenfor det området som vi har avgrenset som et utvalgt kulturlandskap, er det bare ett gårdsbruk med fast bosetting (Tovmo). Rundt Enodd, som er sentrum i bygda, drives det i stor grad et tradisjonelt landbruk med sau og storfe. De siste åra er det også bygget flere kyllinghus. Noen innbyggere pendler til Støren ca 30 km unna (kommunesenteret), og noen jobber i Trondheim. På skolen i Budal (1-10 skole) går det ca 90 elever, og det er ca 25 barn i barnehagen.

Gruppen som har jobbet med "utvalgte kulturlandskap i jordbruket" i Sør-Trøndelag, er blitt enige om å avgrense området slik:

Det utvalgte kulturlandskapet i nord-sør-retning, omfatter seterdalene i tilknytning til elvene Bua og Ena, fra der bomveiene starter og inn til enden av dalene. I øst-vest-retningen er det tregrensa opp mot snaufjellet som avgrenser området.

Kart og flyfoto på de følgende sidene viser det utvalgte området.

Dette området samsvarer i stor grad med det som i 2001 fikk status som landskapsvernområder (Budal og Endal). I praksis vil forvaltningsplanen ifm "Utvalgte kulturlandskap" i stor grad være en oppfølger til planer og restriksjoner som allerede finnes i tilknytning landskapsvernområdene.

Landskapsvernområdet "Budal" omfatter 33,6 km², og består av et landskap som er preget av flere hundre år med seterdrift. I landskapet finnes varierte naturtyper, og mange kulturbetingede plantearter. Det er ca 80 setre innenfor området, hvorav det er dyrehold på ca 40, og av dette melkeproduksjon på ca 15. De fleste setrene i Budal er knyttet til bruksrett på eiendommer, og Statsskog står som grunneier. Ca 30 setre som er i privat eie.

Landskapsvernområdet "Endal" omfatter 35,6 km², og har landskapsmessig store fellestrekk med Budal. I tillegg er det et sterkere preg av utmarksslått. I Endal er bare 4 av totalt ca 60 setre som er i privat eie. Resten ligger i Statsallmenning. Innenfor området finnes det ca 30 setre i bruk, hvorav 4 med melkeproduksjon.

Begge seterdalene grenser inn mot Forellhogna nasjonalpark. I Endal er det først og fremst sure bergarter, mens det i Budal er mest kalkrike bergarter.

I rapporten "Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag", er det skrevet i den samla vurderingen at *"Det er stor variasjon i ulike biotoper og tilhørende plantesamfunn skapt gjennom langvarig bruk og med skiftende metoder og intensitet. (...) Seterdalen Budalen utgjør videre et verdifullt referanseområde for internasjonal og nasjonal forskning som Norge har en stor mulighet og et internasjonalt ansvar for å bevare. Et referanseområde av levende seterlandskap har også stor betydning for undervisning på ulike nivåer og innen ulike retninger. (...) Et jordbruk som bygger på utnyttelse av naturbeitesmarker hvor fjellnære områder er sentrale, slik som i seterdalen i Budalen, kan betegnes som holdbare i et langsiktig perspektiv"*.

Det har sannsynligvis foregått setring i området siden 1600-tallet, og mange av bygningene er fra 1700-1800-tallet. Jernvinneanleggene i området dateres tilbake til de første århundrene etter Kristi fødsel. I det hele tatt er området preget av tidligere og nåværende bruk, og dette

kan betraktes som en bekreftelse på at driftsformene er ”holdbare i et langsiktig perspektiv”. Tidsdybde og kontinuitet var et av kriteriene for utvelgelsen...

Det er foretatt grundig og omfattende vegetasjonskartlegging i Budal, og hovedkonklusjonen er at det er generelt svært høy artsrikdom på utmarksbeitene, med høy frekvens av indikatorarter på gammel beite- og/eller slåttemark.

I ”Forvaltnings- og skjøtselsplan for seterdalene i Budalen” er enkeltarealer og bygninger nærmere beskrevet. De blir derfor ikke listet opp her.

Hiåvollan

2.3. utfordringer

Utfordringene som knytter seg til det videre arbeidet, kan deles i to hovedgrupper.

En hovedutfordring er knyttet til endringer i driftsformene i landbruket, og den innvirkningen som dette har på landskapet. Tradisjonelt har det beitet flere forskjellige dyr i seterdalene enn det som er tilfellet i dag. Dessuten har det vært høstet vinterfor (lauv og gras) i utmarka og på setervollene, i tillegg til at det har vært tatt ut store mengder ved ifm ysting på setrene. Slike driftsformer er sjeldne i dag, og resultatet er at tidligere åpne områder gror igjen med bl.a. einer og vier. Det biologiske mangfoldet reduseres.

Den andre hovedutfordringen er knyttet til involvering, informasjon og motivasjon av eiere og brukere/rettighetshavere i området. Vi håper at det å være innenfor et Utvalgt kulturlandskap vil motivere til å følge opp de bestemmelsene som allerede finnes, og at de økonomiske støtteordningene i tilknytning til ”statusen som Utvalgt” vil bidra til at tiltak faktisk blir gjennomført. Fylkesmann, Fylkeskommune og kommune har en viktig oppgave med å stimulere til å få tilslutning fra brukerne til ordningen.

I seterdalene i Budal er det mange involverte parter, og det er en utfordring å holde alle tilstrekkelig informert om hva som foregår. Det er et mål å bruke de kanalene som allerede finnes for å få fram informasjon. Det siktes her til møter i forbindelse med optimistbygdprosjektet, Blilyst, Fjellstyre, Allmenningsstyre, faglag i landbruket, beitelag o.l.

Dessuten er det viktig å være tilstede på arrangementer som angår også de som ikke er direkte knytta til landbruket. Det utvalgte kulturlandskapet er noe som angår alle i Budal!

2.4 Visjon /mål

Seterdalene i Budal er et utvalgt kulturlandskap fordi det skiller seg positivt ut i forhold til de gitte kriteriene.

Målet er å opprettholde de spesielle verdiene som er knyttet til seterkulturen og samtidig gi mulighet for næringsutvikling i seterdalene i Budal.

Høstfarger i seterområdet

2.5 Skjøtsel og vedlikehold – tiltak

Hovedinntrykket av seterdalene i Budal, er at det er et område med aktiv landbruksdrift i det som blir betraktet som tradisjonelle former. Likevel er det ingen tvil om at gammel kulturmark gror igjen fordi nye driftsformer gjør det uaktuelt å slå der. Dessuten er det færre beitedyr i seterdalene enn det var for bare få år siden. Det beites fortsatt mye i seterdalene, og det må legges til rette for at dette fortsatt skal være den naturlige driftsformen.

Forvaltnings- og skjøtelsesplanen fra 1999 vil bli brukt, i tillegg til andre planer og anbefalinger som er gitt, som utgangspunkt for forslag skjøtelses- og vedlikeholdstiltak. Ut ifra dette igjen, vil det lages egne skjøtelsesplaner for hver enkelt område/tiltak som det så skrives avtale om.

2.6 Lovverk – status og tiltak

Rettighetshaverne i området har vært igjennom en lang prosess knyttet til nasjonalpark- og landskapsvernområde-statusen. Det ligger allerede klare restriksjoner og føringer for hvordan områdene skal skjøttes. I den videre prosessen med Utvalgte kulturlandskap er det viktig å få tydelig fram at det her ikke er snakk om noe ytterligere vern av områdene, men at det tvert imot er snakk om å få en form for belønning for de tradisjonelle arbeids- og driftsmetodene.

Eierforholdene innenfor det utvalgte kulturlandskapet er spesielle og kompliserte, i og med at det meste av arealene er Statsallmenning, men at det også finnes private eiendommer der.

”Sær-lovene” Allmenningsloven og Fjell-loven med forskrifter gjelder i området. Det er svært viktig at alle avtaler som blir inngått, og alle tiltak som blir utført er i samsvar med disse lovene og reglene.

Det blir en utfordring å få til avtaler som er gode for alle parter, men vi tar utgangspunkt i de forslagene som er lagt fram fra Statens landbruksforvaltning (SLF).

Statsskog/Fjellstyre/Allmenningsstyre må hele tida holdes informert om hvilke avtaler om skjøtsel og vedlikehold som ønskes inngått. Dette ”forvaltningsregimet” er godt innarbeidet, og fungerer som det skal.

2.7 Tiltak – evt næringsutvikling

På framtidverkstedet som ble arrangert i Budalen 23. og 24. mars 2007 kom det fram flere forslag til tiltak som kan knyttes til næringsutvikling i seterdalene. Tre av hovedmålene som kom fram, var ”Å utnytte seterdalene til turisme”, ”Å synliggjøre Budalen – Norges mest levende seterområde, arbeidstittel SETERSMAK”, ”Skape arbeidsplasser og utnytte råvarene lokalt”.

Slik vi ser for oss forvaltningen av statusen som et utvalgt kulturlandskap, vil det føre til tiltak som kan gi næringsutvikling i seterdalene. Det siktes her til ”skjøtselsspesialister” (både 2- og 4-beinte!) med spesialutstyr for oppdrag i seterdalene. Det er et mål å opprettholde kontinuitet i husdyrholdet.

Det at det utvalgte kulturlandskapet ligger som en inngangsport til en nasjonalpark, bør gi muligheter for næringsutvikling. Det er lang tradisjon for småskala matproduksjon til eget bruk (og litt for salg) i seterdalene, men det finnes svært få tilbud som er rettet direkte mot turister og tilreisende. F.eks er det ingen overnattingstilbud for turister.

Museumssetra på Storbekkøya er et naturlig utgangspunkt for tiltak i forbindelse med formidling av opplevelser og kunnskap. Museumslaget vil være viktig for å utvikle mulighetene som ligger i å formidle kulturhistorie i seterdalene.

2.8 Kostnadsoverslag og finansiering

En stor andel av de midlene som er knyttet til ”Uvalgte kulturlandskap i jordbruket” er overført via Jordbruksavtalen. Faglaga i landbruket ser det derfor som viktig at midlene kommer landbruksnæringa til gode i størst mulig grad. Tilskuddssatsene til skjøtsel og vedlikehold må settes så høyt at det er ”bryet verdt” å utføre tiltakene, selv om rettighetshaver/grunneier egentlig ikke hadde tenkt å gjøre det pga lønnsomhet og tidsbruk. Til sammenlikning, er det ofte slik i SMIL-saker, at ”en får dekket materialer, og så gjør en jobben gratis fordi en har ren egeninteresse av å få tiltaket gjennomført”. I forbindelse med ”Utvalgte kulturlandskap” skal det utføres tiltak som skal bidra til at Budalen er et ”utstillingsvindu” i nasjonal sammenheng. Altså skal alle ha glede av tiltaket, og da mener faglaga at de skal ha ”skikkelig” betalt.

Gjennom regionale miljøtiltak blir det gitt tilskudd til flere ”temaer” som også finnes innenfor seterdalene i Budalen. Disse tilskuddene vil ikke bli berørt av ”utvalgt kulturlandskap-statusen”. Det er også gitt SMIL-tilskudd til flere tiltak i området, og denne ordninga vil også fortsette som før. For store prosjekter, kanskje først og fremst i forbindelse med bygninger, kan det bli aktuelt å søke om tilskudd fra kulturminnefondet for å få en tilstrekkelig finansiering. Egeninnsats er og vil fortsatt være en vesentlig del av ”finansieringa” av svært mange tiltak.

Ut ifra eksisterende skjøtelsplaner og bakgrunnskunnskap, er det her forsøkt satt opp en oversikt over hva vi ser for oss av tilskuddsordninger og kostnader i tilknytning til det utvalgte kulturlandskapet.

- **Lage av skjøtelsplaner:**

Utarbeiding av skjøtelsplaner skjer i samråd med grunneier/bruker/rettighetshaver. Mulig å opprette ”studiegrupper”/kurs for grunneiere innenfor avgrensa områder, eller for ulike tema. Innleid hjelp til å lage skjøtelsplaner i begynnelsen, - få til en ”mal” som kan brukes i seterdalene i Budal.

- **Følge opp forvaltningsplaner/skjøtelsplaner for utmarkslåtter**

- **Årlige tilskudd**

Slått (inkl oppsamling og bortkjøring), tilleggskostnader for bruk av utstyr.

- **Engangstilskudd**

Rydding av kratt, nyetablering av skjermtre (innplanting), inngjerding, planlegging av fellestiltak.

- **Tilrettelegge for ferdsel**

Rydde stier. Vedlikeholde klopper, grinder osv. Området er mye brukt av fot- og sykkelturister ifm med at det er en innfallsport til Forelhogna nasjonalpark. Rydding av gamle krøtterstier kan være aktuelt.

- **Opprettholde beite**

Årlig tilskudd til beitedyr på og rundt setervoller. Dette er et skjøtelsiltak.

- **Opprette ”vaktmestertjeneste”**

Vi ser for oss å opprette en ”vaktmestersentral” der det finnes folk med utstyr og kompetanse til å gjennomføre ulike kulturlandskapstiltak. Skjøtelssspesialister. Må ha relativt stor frihet.

- **Tilskudd til bygninger**

Dette er et uoversiktlig tema, siden det finnes svært mange bygninger i varierende stand innenfor området. Som vedlegg i Forvaltnings- og skjøtelsplanen finnes det en oversikt over bygninger innenfor området.

Det er allerede gjort en stor innsats mht istandsetting av alle typer bygninger i seterdalene i Budal; seterbuer, seterfjøs, høyløer osv. Vi ser likevel at det finnes flere bygninger som har behov for tiltak. Vi vil foreslå at det kan gis et eget tilskudd til konsultasjon av arkitekt og/eller bygningsvernkyndig før det settes i gang restaureringstiltak. Vi ser for oss 3 timer i gjennomsnitt pr bygning.

Det bør også arrangeres kurs i bygningshistorie. I Budalen finnes det ”minst en snekker i hver familie”, og det er mange som har imponerende mye kunnskap om trearbeid. Likevel er det sannsynligvis behov for å få en innføring i ulike bygningsteknikker, og hva som er mest egnet til de ulike byggeoppdragene. Gamle bygningsteknikker vil sannsynligvis være både nyttig og interessant å sette seg mer inn i. Terskelen for å delta på kurs må være lav, og det er også ønskelig med nyrekruttering!

Mye av tilskuddene til bygninger er engangstiltak, og vi vil foreslå at det er en fast "pott" hvert år som er avsatt til bygningstiltak. Etter at tiltaket er gjennomført, vil avtalen gå over til å gjelde vedlikehold av bygningen(e).

- **Kurs/kompetansebygging/motivasjon/ oppdatering**

Det er viktig å treffe de andre grunneierne/brukere/rettighetshavere innenfor det utvalgte kulturlandskapet, og å holde seg oppdatert på hva som skjer. Vi vil ta initiativ til kurs og møter som kan være nyttige og interessante, og vi vil gi kompensasjon for deltakelse på slike arrangement (f.eks ett dagsverk 2 ganger pr år). Dette blir en del av avtalen.

- **Setre i drift**

Det blir allerede gitt et setertilskudd gjennom ordninga med regionale miljøtilskudd i Sør-Trøndelag. I 2008 er tilskuddet på kr 30 000 pr enkeltseter. Regionalt miljøprogram er under revidering, men det er klart at det vil opprettholdes ei ordning som støtter opp om seterdrift i fylket. Seterdalene i Budal er likevel så spesielle, at vi vil vurdere å gi et ekstratilskudd til setre med dyr innenfor det utvalgte kulturlandskapet. Dyr i seg selv er et så viktig kulturlandskapselement at det bør "premieres" spesielt når vi nå får mulighet til det! Denne ordninga kommer inn under "skjøtselstiltak" (ved beite).

- **Museumssetra**

Vi foreslår at en viss "pott" fra Utvalgte kulturlandskap blir avsatt til Storbekkøya Museumsseter pr år. Her blir det ikke drevet noen tradisjonell landbruskdrift, og setra er "kunstig" oppbygd, i og med at det opprinnelig ikke fantes noen bygninger der før museumslaget begynte å flytte gamle landbruksbygninger dit. Museumssetra ligger som en viktig innfallsport til Forelhogna nasjonalpark. For tilreisende er det naturlig å stoppe ved setra. Her finnes det en flott "samling av kulturhistorie", og det er et flott utgangspunkt for formidling av kunnskap. Det aller meste av aktiviteten på museumssetra har hittil bygget på dugnadsinnsats. Det er ingen selvfølge at denne organisasjonsformen vil fortsette, men det er samtidig viktig å ta vare på den arbeidsinnsatsen som allerede er lagt ned i museumssetra.

Ved at Storbekkøya museumsseter får et årlig tilskudd, vil de stå bedre rustet til å få unnagjort noen av de utfordringene som anlegget står overfor. I første omgang er det behov for vedlikehold på noen av bygningene på museumssetra.

Seterbu

Eksempel på gjengroing av gammel slåttemark

Restaurert slåttemark i Blåora

Det er vanskelig å sette opp et detaljert kostnadsoverslag. Dessuten ser vi for oss at tilskuddene innenfor ”utvalgte kulturlandskap” vil variere fra år til år. For noen ordninger/avtaler, vil det være naturlig med et årlig tilskudd, mens andre avtaler vil dreie seg om vedlikehold som må foretas sjeldnere. For flere av ordningene vil det være naturlig med et ”pott til formålet”, men at det varierer fra år til år hvem som får utbetalt midler. Dette gjelder f.eks ”tilskudd til bygninger” og ”laging av skjøtselsplaner”.

KOSTNADSOVERSLAG:

Element	Tiltak	Investerings kostnader	Årlige kostnader
Planlegging og tilrettelegging	Lage skjøtselsplaner for enkeltbrukere		10 000
	Organisere ”Vaktmesteradministrasjon”		50 000
Investeringer/ engangskostnader	Innkjøp av spesialutstyr	50 000	
	Kurs (bygninger, kulturmark m.m.)		30 000
	Kompensasjon for dagsverk på kurs		30 000
	Bygninger		300 000
	Rådgiving av arkitekt/bygningskyndig		30 000
Drift/vedlikehold	Skjøtsel (slått eller beite), utregning pr daa		250 000
	Løpende vedlikehold av bygninger		40 000
	Museumssetra		50 000
	Tilrettelegging for ferdsel		10 000
Sum		50 000	800 000

3. Skjøtselsplaner – biologisk mangfold

Her er det gjort mye arbeid allerede. I ulike sammenhenger er det laget forslag til skjøtselsplaner for områder innenfor det som vi har tatt med innenfor det utvalgte kulturlandskapet. Mange steder er det i gang tiltak for å følge opp skjøtselsplanene. I Forvaltnings- og skjøtselsplanen er det valgt ut noen modell- og visningsområder som er representative for dalførene.

Som nevnt tidligere, må skjøtselsplanene utarbeides i samarbeid med bruker/rettighetshaver og grunneier, og vi ser for oss at studiegrupper for ulike typer tema kan være en god løsning. Her vil det være nyttig å ta utgangspunkt i de tidligere nevnte modellområdene. Ved at det er flere brukere samlet i en studiegruppe, vil det også være lettere å se helheten i forvaltningen av landskapet.

Hver enkelt bruker/rettighetshaver må ha en skjøtselsplan for sitt enkeltområde. Forutsetningene for avtalen må være på plass, slik som det er omtalt annet sted her.

3.1 Områdebeskrivelse

I Forvaltnings- og skjøtselsplan for Seterdalene i Budalen, er det gjort en nøye områdebeskrivelse i et eget kapittel. Bruken av området strekker seg helt tilbake til steinalderen. De mange kulturminnene i forbindelse med jernutvinning viser at Budalen må ha hatt mye kontakt med "omverdenen". De naturgitte forholdene lå (og ligger) godt til rette for høsting av mat (jakt) og etter hvert også fôr til husdyr. Seterdrifta har røtter tilbake til 1600-tallet. Den lange kontinuiteten i drifta, har gjort at kulturmarkene er en tilsynelatende naturlig del av landskapet. Utmarks slåttene er et minne om høstingsjordbruket, som i stor grad var avviklet rundt 1950.

3.2 Mål med skjøtselsplanen

Det overordnede målet for denne planen, er å ta best mulig vare på de biologiske og historiske kvalitetene som ligger i kulturlandskapet i seterdalene i Budalen. I "Forvaltnings- og skjøtselsplan for Budal" er det gjort nærmere rede for hvor de ulike kvalitetene finnes. For at disse kvalitetene ikke skal forringes, er det viktig å bevisstgjøre de som forvalter dem. Målet med skjøtselsplaner/avtaler med enkeltbrukere, er at planen skal være "overkommelig" å følge opp, og at det er "bryet verdt". Dessuten må det være mulig å etterprøve om planen er fulgt opp.

Prinsippet "best landskapsvern med bruk" (Skog og landskap, okt 2008) gjelder i fullt monn i seterdalene i Budal.

Gamle utslåtter i ferd med å gro igjen i Synnerdalen

3.3 Metoder ved registrering

Registreringene som er gjort, er utført i flere sammenhenger, og vi viser til litteraturhenvisninga i Forvaltnings- og skjøtselsplanen.

Senere har også Bioforsk foretatt kartlegginger og vegetasjonsanalyser, og laget forslag til restaurerings- og skjøtselstiltak i Blåora og Nybuslette.

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag avsluttet prosjektet ”Oppfølging av særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag” i 2006. Hensikten med prosjektet var å gå nærmere inn på de områdene som var beskrevet som særlig verdifulle ifm ”Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag”. I denne sammenhengen er deler av det utvalgte kulturlandskapet nøye beskrevet, og det er også gitt råd for skjøtsel og vedlikehold.

3.4 Tiltak, restaurering og skjøtsel

Vi tar utgangspunkt i modell- og visningsområdene i Forvaltnings- og skjøtelsesplanen. Her er typiske områder beskrevet med ”Situasjonsbeskrivelse”, ”Utvikling”, ”Ønsket tilstand” og ”Anbefalte tiltak”. For enkeltområder der det skal gjøres avtaler om skjøtsel, vil disse modell- og visningsområdene være utgangspunktet. For hvert enkelt område lages det egne avtaler, men i svært mange tilfeller vil hensikten med avtalen (målet), være såpass lik, at vi vil lage en mer generell veiledning som legges ved avtalene. Slike planer vil også ofte bli resultatet av studiearbeid som er gjort gruppevis. Det er et mål at den som skriver under på en avtale skal ha et så nært forhold til bestemmelsene i avtalen som mulig.

Utmarksløe

3.5 Oppfølging og rapportering

I forbindelse med at det blir laget avtaler om skjøtsel, skal det tas bilder av området. Oppfølging blir en del av prosjektet ”Utvalgte kulturlandskap i jordbruket” ved at det er ønskelig med kurs og samlinger i Budal. Befaringer blir en naturlig del i slike sammenhenger, og dermed vil det også bli fulgt opp.

4. Skjøtels-, restaurerings-, og vedlikeholdsplaner – kulturminner

I Budal er det et rikholdig utvalg av kulturminner av både nyere og eldre dato. Utvalget spenner fra steinalderboplasser, fangstgraver og jernvinneanlegg, til pilegrimsleden og den ”nye” museumssetra.

Kulturstien som har utgangspunkt ved Museumssetra, er innom svært mange interessante kulturminner.

I denne sammenhengen vil vi ta med at kunnskap også er en form for kulturminner som det er viktig å ta vare på. Flere typer håndverk og arbeidsteknikker er det stadig færre som kan. I Budal er det lang tradisjon for å produsere ”Budalsstoler” som er en lett gjenkjennelig stoltype. Å kunne produsere slike møbler på gammelmåten krever håndlag og mye kunnskap om materialvalg. Slik kunnskap er det viktig å få formidlet videre, og det er et mål å motivere yngre folk til å lære seg kunsten.

Også selve historien som er knyttet til driftsformene i Budalen er viktige ”kulturminner” å ta vare på. Museumssetra er et glimrende utgangspunkt for formidling.

Ungdyr på beite

4.1 Innholdet i planene

Alle tiltak i forbindelse med Utvalgte kulturlandskap skal bygge på frivillighet. Derfor blir det viktig å utarbeide planene i et så nært samarbeid med den som skal utføre tiltakene, som mulig. Sannsynligvis vil det være et godt utgangspunkt å arrangere ”temakvelder” og kurs knyttet til ulike kulturminner, og at det ut ifra dette blir laget planer som er tilpasset den enkelte. Innholdet må være slik at den som skal utføre planen er innforstått med det. En del av planen /avtalen kan være at tiltakshaveren forplikter seg til å delta på kurs/møter/opplæring. Det er svært viktig at planer og avtaler er laget i samsvar/overenskomst med gjeldende regelverk og alle aktuelle rettighetshavere og grunneier.

4.2 Automatisk freda arkeologiske kulturminner

Her er det klare regler for hva som kan og ikke kan utføres. Skjøtsel for å ta vare på og framheve slike kulturminner, krever ofte bare en liten innsats i forhold til effekten. Her vil sannsynligvis et årlig tilskudd kunne motivere til å ta ekstra vare på slike kulturminner, enten de ligger på innmark eller i utmark.

Hva som skal utføres av tiltak, må følge de regler og retningslinjer som finnes allerede.

4.3 Andre kulturminner som ikke er bygninger

Innenfor seterdalene i Budalen finnes det flere kulturminner som ikke er bygninger. Her kan nevnes Pilegrimsleden, kullgroper, spor etter jernutvinning m.m.

Forelhogna nasjonalpark er et stadig mer populært turmål. Dermed blir det mer trafikk i terrenget med påfølgende slitasje. Noen steder vil det være til stor nytte om det blir lagt ned klopper på våte partier, og at stier evt blir lagt litt om. Rydding av gamle krøtterstier kan også være et tiltak for å tilrettelegge for/styre ferdsel.

4.4 Bygninger

Det er allerede foretatt utbedringer på svært mange bygninger innenfor det utvalgte kulturlandskapet. Det finnes totalt ca 540 bygninger i de to dalførene. På setre som er i drift, er i all hovedsak bygningene tatt vare på. De bygningene som ikke er i bruk på noen måte, står imidlertid i fare for å forfalle. For eksempel gjelder dette utmarksløer. Slike bygninger er viktige vitner om de driftsmåtene som har vært i området tidligere, og de har så absolutt sin plass i historien og kulturlandskapet. Restaurering av bygninger bør være en viktig del av kursdelen i budsjettet. Dessuten bør det være et "obligatorisk tilskudd" til faglig veiledning i forbindelse med utbedring og restaurering av bygninger innenfor det utvalgte kulturlandskapet. Som nevnt i forbindelse med tiltak som vi vil foreslå å gi tilskudd til, så er en svært stor andel av Budals befolkning snekkerkyndige, og utgangspunktet for å få til gode resultater er så absolutt godt! Likevel er det helt sikkert noen gode tips og råd å få fra utenforstående som ser saken fra en litt annen side enn den rent praktiske. Derfor vil vi anbefale at det gis tilskudd til veiledning av arkeolog/arkitekt/bygningskyndig i forbindelse med istandsetting og restaurering av bygninger

Museumssetra på Storbekkøya er et spesielt sted med en spesiell historie. I dag framstår området som et friluftsmuseum som viser bygninger og utstyr som har tradisjon i og tilknytning til Budal. I tilknytning til Museumssetra er det en natur- og kultursti som er innom svært mange interessante temaer. Bygningene på Museumssetra er flyttet dit fra andre steder i kommunen. Mange av bygningene var i en dårlig forfatning da de ble flyttet, men har fått et "nytt liv" på museumssetra. Et entusiastisk museumslag har stått for restaurering og vedlikehold. Vi foreslår et eget tilskudd til museumssetra.

Storbekkøya museumsseter

5. Konklusjon

De brukerne/rettighetshaverne som er interesserte i å skrive avtaler i tilknytning til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, tar kontakt med kommunen. Kommuneadministrasjonen er ”krumtappen” i systemet, og må samarbeide nært med Fylkesmannen. I starten må vi regne med at det blir mye ”administrasjon”. Etter hvert tror vi at flere blir med på ordningene innenfor Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, og vi mener at vi skal få til avtaler som er gode for alle parter.

Dette er ei ordning som vil trenge tid til å bli innarbeidet, men som vi mener vil være positiv!

Vedlegg:

Forvaltnings- og skjøtselsplan for seterdalene i Budalen, 1999

Oppdatert fortegnelse over setre i Budalen (erstatte velegg 1 i Forvaltnings- og skjøtselsplan)

Utkast til avtale om skjøtsel

Brosjyre om Budalen